

Paraules clau

psicologia de l'esport, esportivitat, valors, actituds, conductes de *fairplay*, futbol

Es perd el "fairplay" i l'esportivitat a l'esport en edat escolar?*

Jaume Cruz Feliu
Mercè Boixadós Anglès
Lourdes Valiente Barros
Miquel Torregrosa Álvarez

Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE)
Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

Abstract

This work outlines the importance of fairplay and sportpersonship concepts in youth socialization process through sport. Moreover some instruments for their evaluation are shown. In this article, some general considerations about youngsters socialisation process through sports are exposed in first place. Secondly, fairplay and sportpersonship concepts are defined. Then a series of research on values, attitudes and behaviours related to fairplay and sportpersonship in young and professional athletes, done by the Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport de la Universitat Autònoma de Barcelona (GEPE), are presented. In fourth place, causes that can lead to a deterioration of fairplay as well as psychological strategies to prevent it are presented. Finally, the objectives of a campaign of sportpersonship promotion for athletes' families, promoted in collaboration between the "Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona" and the GEPE are presented.

Key words

sport psychology, sportpersonship, fairplay, values, attitudes, football

Resum

Aquest treball destaca la importància dels conceptes de *fairplay* i esportivitat en el procés d'aprenentatge esportiu dels joves i mostra alguns instruments per a la seva avaluació. A l'article s'exposen, en primer lloc, unes consideracions generals sobre el procés de socialització dels joves a través de l'esport. En segon lloc, es defineixen els conceptes d'esportivitat i *fairplay*. En tercer lloc, es resumeixen una sèrie d'investigacions portades a terme pel Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay* i l'esportivitat en esportistes joves i professionals. En quart lloc, es descriuen les causes que poden portar la deteriorament del *fairplay* i les possibles estratègies psicològiques d'intervenció per a la promoció del *fairplay* i l'esportivitat. Finalment, es destaquen els objectius d'una campanya de promoció de l'esportivitat per a famílies d'esportistes en edat escolar promoguda per la "Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona" en col·laboració amb el GEPE.

Introducció

Els joves han dedicat sempre una part important del seu temps de lleure al joc i a l'activitat física, i han gaudit amb la pràctica d'una gran varietat d'esports. De fet, molts nens i nenes prefereixen la pràctica esportiva a qualsevol altra activitat en el seu temps lliure. Tanmateix, fins a final dels setanta, els psicòlegs de l'esport havien prestat escassa atenció a l'estudi dels efectes de la participació en competicions esportives en el desenvolupament psicossocial de nens i nenes en edat escolar (Cruz, 1997b).

En estudis com els de García Ferrando (1996) es constata que el 70 % de la població espanyola de menys de 16 anys "diu" que fa esport una o dues vegades per setmana. A més a més, s'assenyala que tant la pràctica esportiva com la participació en competicions esportives s'ha vist afavorida en els últims anys al nostre país per un augment notable i una millora de les instal·lacions esportives. Així, en un estudi recent portat a terme amb una mostra representativa de joves de 14 a 16 anys de l'illa de Mallorca, Ponseti i cols. (1998) van trobar que el 68 % practica-

* Alguns dels estudis resumits en aquest article s'han realitzat gràcies a subvencions del CSD i de la LFP.

ven algun dels 18 esports més habituals a l'illa esmentada. Del 68 % de practicants, un 28,5 % tenia un nivell de pràctica baixa (pràctica esporàdica o setmanal), un 32,1 % un nivell mitjà (practicava l'esport 2 o 3 cops per setmana) i un 39,4 % un nivell alt (practicava l'esport més de 3 cops per setmana).

L'esport ajuda a fer que els participants s'impliquin intensament, tant en les competicions com en els entrenaments, per aconseguir objectius cada vegada més difícils. La pròpia percepció d'haver aconseguit objectius proposats millora la motivació per intentar nous reptes sense por al fracàs. Per tant, la consecució progressiva d'objectius personals dóna una gran confiança a l'esportista en les seves habilitats físiques i, conseqüentment, millora la seva autoestima i el seu autoconcepte. Cal ressaltar, igualment, que les activitats esportives són molt valorades pels nens i nenes. Per aquest motiu, els joves que destaquen en esports aconsegueixen més acceptació social, tal com han assenyalat Roberts i Treasure (1993).

Així doncs, l'esport, no solament ajuda a millorar la condició física i facilita l'aprenentatge de destreses tècniques sinó que també constitueix un entorn rellevant per al desenvolupament psicossocial del nen, tal com han observat, entre d'altres, Boixadós i cols. (1998), i Linaza i Maldonado (1987). La pràctica esportiva possibilita interaccions socials amb altres joves i amb adults. Els joves esportistes aprenen competències personals i habilitats interpersonals, com ara el lideratge per treballar en equip i aconseguir un millor rendiment, que en poden afavorir el desenvolupament i l'autonomia en altres àrees de la seva vida personal, tal i com destaquen Dias, Cruz i Danish (2000). De la mateixa manera, l'entorn esportiu ajuda al desenvolupament moral dels participants quan l'esport es juga en correspondència amb unes regles i, a més a més, se segueix l'esperit del reglament amb una actitud de *fairplay* (Cruz i cols., 1996a).

Tanmateix, cal subratllar que la pràctica esportiva dels joves també pot comportar desavantatges, tal com assenyalen Lee

(1993), Martens (1993) i Weiss (1993). Així, quan es formen equips esportius i s'organitzen campionats al marge de l'escola, copiant mimèticament el model de l'esport professional, l'esport de joves en edat escolar respon més als interessos dels adults que a les necessitats dels nens (García Ferrando, 1986 i Gilroy, 1993). En alguns casos, el gran nombre d'hores dedicades a l'entrenament impedeix el desenvolupament personal de l'esportista en altres àmbits, com ara l'acadèmic, el social o l'artístic. L'esportista està quasi exclusivament centrat en si mateix i en el seu rendiment esportiu, i això li suposa tenir unes relacions interpersonals pobres i difícils.

D'altra banda, el desenvolupament moral dels esportistes joves s'afebleix quan observen comportaments antiesportius de companys o d'esportistes professionals que, mitjançant trampes, enganys, dopatge o comportaments violents, intenten aconseguir l'èxit a qualsevol preu. De fet, existeix un estat d'opinió prou generalitzat en què s'assumeix que l'esportivitat es va deteriorant cada vegada més a les competicions infantils i juvenils. Malgrat tot, la majoria de psicòlegs de l'esport pensem que l'impacte –positiu o negatiu– de la pràctica esportiva en el procés de socialització dels joves està multideterminat i que depèn de l'orientació que li donin els organitzadors de les competicions esportives, els àrbitres i jutges, els entrenadors, així com de la quantitat i la qualitat de la implicació dels pares, els amics i, en general, del públic que assisteix a les competicions esmentades, sense oblidar els models que ofereix l'esport professional o d'elit.

Malgrat la controvèrsia existent sobre els efectes de les competicions esportives en el desenvolupament infantil, fins a principi dels noranta existien pocs estudis empírics sobre l'esportivitat i el *fairplay* a l'esport. Tractant d'aportar dades empíriques a l'estudi d'aquest tema, el Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) va iniciar un seguit d'investigacions, que se sintetitzen en aquest treball, sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay* i

l'esportivitat en futbolistes joves, per tal de comprovar els efectes de la pràctica competitiva d'aquest esport en el procés de socialització dels esportistes esmentats.

Així doncs, en aquest article, en primer lloc es defineixen els conceptes de partida de les nostres investigacions –*fairplay* i esportivitat– i les variables psicològiques que s'han utilitzat per avaluar aquests conceptes, valors, actituds i conductes. En segon lloc, es resumeixen algunes de les investigacions més recents del GEPE sobre els conceptes i variables esmentats. En tercer lloc, es descriuen les causes de la deteriorament del *fairplay* i les possibles estratègies psicològiques d'intervenció per a la seva promoció. Finalment, es destaquen els objectius i directrius de campanyes de promoció de l'esportivitat per a famílies d'esportistes en edat escolar.

Esportivitat i "fairplay"

Fairplay i esportivitat són els nostres conceptes de partida. Segons resumeix el Diccionari de les Ciències de l'Esport (1992), el concepte de *fairplay* o joc net implica essencialment: a) un reconeixement i un respecte per les regles del joc; b) unes relacions correctes amb l'adversari; c) el manteniment de la igualtat d'oportunitats i de condicions per a tothom; d) el rebuig de la victòria a qualsevol preu; e) una actitud digna tant en la victòria com en la derrota i f) el compromís real de donar tot el que es pugui d'un mateix.

Les definicions operacionals de *fairplay* i esportivitat, que ara com ara s'utilitzen en les nostres investigacions, són una adaptació de les propostes per Lee (1996):

- **"Fairplay":** es refereix a les conductes particulars caracteritzades pel principi de justícia per a tothom, en els quals no existeix la temptativa de guanyar un avantatge injust sobre l'adversari ni intencionalment ni fortuïtament.
- **Esportivitat:** és la mostra sistemàtica i consistent de *fairplay* en diverses circumstàncies.

Tots dos conceptes han estat estudiats pel *GEPE* en diferents entorns esportius (escolarització obligatòria, esport d'iniciació, esport professional, etc.) i des de l'avaluació de diferents variables psicològiques: valors, actituds i conductes.

A nivell teòric, les definicions de cada una de les variables psicològiques que es fan servir en les investigacions es poden resumir de la manera següent:

- **Valors:** "objectius desitjables i transsituacionals, que varien en importància i serveixen com a principis de guia a la vida de les persones" (Schwartz, 1996).
- **Actituds:** predisposicions per al comportament. Poden ser positives i negatives, relacionades amb situacions específiques i igualment fortes tant a favor com en contra dels diferents objectes.
- **Conductes:** tant el comportament observable dels esportistes a l'entorn esportiu com la conducta verbal als mitjans de comunicació.

Per evitar ambigüitats és important establir una distinció clara entre valors i actituds. Tal com assenyalen Torregrosa i Lee (2000, pp. 73-74), aquestes últimes poden ser tant positives com negatives, són específiques de les situacions i poden ser igualment favorables o desfavorables respecte dels objectes. Per contra, els valors són tots positius per a la persona que els sosté, es consideren principis generals pels quals se seleccionen i avaluen conductes en diferents situacions i poden ordenar-se en importància. Dins dels valors, paral·lelament, cal tenir en compte el sistema de valors que fa referència a l'organització jeràrquica de diferents valors per part d'un individu i l'estructura de valors que es refereix a l'ordenació jeràrquica de valors que s'observa en un grup donat de subjectes.

A més a més dels valors i les actituds, les conductes relacionades amb el *fairplay* suposen una avaluació complementària del nivell d'esportivitat, observable als camps de joc i ha portat la construcció per part del *GEPE* d'un Instrument d'Observació del *Fairplay* a Futbol (IOFF) (Boixadós i cols., 1995).

Estudis del *GEPE* sobre el "fairplay" i l'esportivitat en esports d'equip

Per il·lustrar tot el procés d'investigació, a la Taula 1 s'enumeren les referències dels principals treballs realitzats pel *GEPE* de la *UAB* al llarg dels noranta, així com els instruments d'avaluació i els subjectes d'estudi.

Les primeres investigacions sobre valors expressats pels esportistes joves, a partir d'una metodologia qualitativa amb la realització d'entrevistes i l'anàlisi de contingut d'aquestes, es van desenvolupar en coordinació amb altres grups d'investigació europeus i han servit per a l'elaboració d'altres instruments de mesura, com ara el qüestionari de valors, *The Sports Values Questionnaire*, (Lee, 1996; Lee, Whitehead i Balchin, 2000), que s'han utilitzat per avaluar valors en l'entorn esportiu de l'Ensenyament Secundari Obligatori (Cruz i cols., 1999a, 2001). Posteriorment, d'una banda es va utilitzar una combinació de material propi i adaptat per analitzar actituds i valors en jugadors i jugadores de futbol, bàsquet i handbol de categories infantils i cadets. D'altra banda, l'IOFF s'ha continuat utilitzant per avaluar comportaments relacionats amb el *fairplay* en partits de futbol de diferents competicions i categories. Un resum dels estudis portats a terme fins al 1996 amb aquests instruments, pot trobar-se a Cruz i cols. (1996a). Des d'aleshores fins ara s'ha ampliat els treballs per aprofundir en l'estudi del *fairplay* i l'esportivitat en l'esport d'iniciació (vegeu taula 1).

A continuació es presenten gràficament o numèricament alguns resultats dels estudis portats a terme més recentment pel *GEPE* sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay*.

Avaluació de valors i actituds de "fairplay" en esportistes joves mitjançant qüestionaris

En la dècada dels vuitanta, la major part de les investigacions sobre *fairplay* es van centrar en l'avaluació d'actituds (Blair, 1985; Case, Greer i Lacourse, 1987;

Goodger i Jakson, 1985). Encara que el sistema de valors dels esportistes és fonamental per a una millor comprensió del *fairplay*, hi havia pocs estudis sobre els valors a l'esport. Tanmateix, quan la qüestió de la violència a l'esport es va començar a percebre com un problema social important es van començar a crear comissions i grups de treball a diferents països i es van iniciar estudis sobre la violència en l'esport i sobre els valors i actituds relacionats amb el *fairplay* i el desenvolupament moral dels esportistes joves (Bredemeier i Shields, 1993 i Shields i Bredemeier, 1994).

Un d'aquests grups de treball va ser el del Comitè d'Experts –creat pel Consell d'Europa, mitjançant el Comitè per al Desenvolupament de l'Esport, el 1989– per portar a terme un projecte internacional d'investigació sobre els aspectes ètics de l'esport en joves, sota la direcció de Martin Lee (vegeu Lee i Cook, 1990; Lee, O'Donoghue i Hodgson, 1990; Lee, 1993). Un membre del *GEPE* de la *UAB* va participar en el Comitè esmentat i es va iniciar una línia d'investigació transcultural en l'estudi dels valors predominants en futbolistes joves (Cruz i cols., 1991; Cruz i cols. 1995; Lee i Cokman, 1995).

Posteriorment, l'interès pel paper que els valors exerceixen en l'esport, junt amb la intenció de produir resultats comparables transculturalment va portar el *GEPE* a traduir i adaptar al castellà i al català el Sports Values Questionnaire (SVQ) de Lee i cols. (1996) per avaluar els sistemes i estructures de valors de diferents poblacions relacionades amb l'esport a l'estat espanyol (Cruz i cols. 2000; Torregrosa i Lee, 2000).

Com a exemple dels resultats obtinguts amb l'última versió del Qüestionari de Valors de *Fairplay* (SVQ - E), que avalua 19 valors rellevants en l'esport, es presenta a continuació la Taula 2, amb l'estructura de valors general i les subestructures per gènere, obtingudes a partir d'un total de 609 esportistes, nois i noies, que practiquen algun dels tres esports d'equip més populars al nostre país: futbol, bàsquet i handbol (Cruz i cols., 2000b).

Taula 1.

Resum d'estudis sobre valors, actituds i conductes relacionades amb el fairplay dutes a terme pel GEPE.

TÍTOL I REFERÈNCIA	INSTRUMENT	SUBJECTES
<p>Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol</p> <p>Cruz, J.; Boixadós, M.; Valiente, L.; Ruiz, A.; Arbona, P.; Molons, Z.; Call, J.; Berbel, G. i Capdevila, L. (1991). "Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol y en sus entrenadores". A <i>Revista de Investigación y Documentación sobre las ciencias de la Educación Física y del Deporte</i>. 19, 81-99.</p>	Entrevista semiestructurada.	40 futbolistes masculins de 12 a 16 anys.
<p>Evaluación de actitudes y comportamientos relacionados con el fairplay en futbolistas de iniciación y profesionales</p> <p>Cruz, J.; Capdevila, L.; Boixadós, M.; Pintanel, M.; Alonso, C.; Mimblero, J. i Torregrosa, M. (1996). "Identificación de conductas, actitudes y valores relacionadas con el fairplay en deportistas jóvenes". A VV.AA., <i>Valores sociales y deporte. Fairplay versus violencia. Investigaciones en ciencias del deporte</i> (pág. 38-67). Consejo Superior de Deportes: Madrid.</p>	<p>Qüestionari d'actituds.</p> <p>Plantilla d'observació conductes de "fairplay".</p>	<p>316 futbolistes masculins de 13 a 19 anys.</p> <p>20 partits (1000') de futbol aleví 12 Partits (1090') de la LFP.</p>
<p>Evaluación del "fairplay" en el deporte profesional y de iniciación</p> <p>Cruz, J.; Boixadós, M.; Capdevila, L.; Mimblero, J.; Torregrosa, M. i Valiente, L.; (1999). "Evaluación del fairplay en el deporte profesional y de iniciación". A VV.AA., <i>Participación deportiva: perspectiva ambiental y organizacional Investigaciones en ciencias del deporte</i>, 24 (pág. 7-52). Consejo Superior de Deportes: Madrid.</p>	<p>Plantilla d'observació conductes de "fairplay".</p> <p>Qüestionaris de valors, actituds i altres significatius.</p>	<p>45 partits (15 de cada una de les lligues: LFP; PL, Calcio).</p> <p>220 alumnes d'ESO de 12 a 18 anys.</p>
<p>Evaluación del "fairplay" en partidos de fútbol internacionales influencia en futbolistas cadetes y juveniles</p> <p>Cruz, J.; Barangé, J.; Boixadós, M.; Mimblero, J.; Niñerola, J.; Torregrosa, M. i Valiente, L. (1999). <i>Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes</i>. Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid.</p>	<p>Plantilla d'observació conductes de "fairplay".</p> <p>Qüestionaris de valors, actituds i altres significatius.</p>	<p>138 partits (33 Mundial França 98; 24 lligues europees; 66 LFP i 13 juvenils i cadets.</p> <p>293 futbolistes masculins i femenines majors de 15 anys.</p>
<p>"Fairplay" y deportividad dentro y fuera del terreno de juego en la liga de fútbol profesional (LFP)</p> <p>Cruz, J., Torregrosa, M., Boixadós, M. i Valiente, L. (2000a). Fairplay y deportividad. A P. Tomás (Ed.) <i>Un gol al futuro: claves del fútbol profesional para el siglo XXI</i>. (pág. 195-215). Madrid: Liga de Fútbol Profesional.</p>	Plantilla d'observació conductes de "fairplay".	66 partits LFP.
<p>Efectos de los valores y los objetivos de logro en las actitudes de deportistas jóvenes</p> <p>Cruz, J.; Boixadós, M.; Rodríguez, M. A.; Torregrosa, M.; Valiente, L. y Villamarín, F. (2000b). <i>Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes</i>. Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid.</p>	Qüestionaris de valors, actituds i orientació motivacional.	609 esportistes masculins i femenins de Bàsquet, Håndbol i Futbol.

La taula 2 mostra de quina manera els valors que ocupen les tres primeres posicions, a l'estructura general de valors dels joves esportistes, són la *diversió*, el *assoliment personal* i l'*autorealització*. En el pol oposat, els de menys importància són la *imitació d'ídols* i el fet de *guanyar*. Resultats molt similars van ser trobats en estudis anteriors (Cruz i cols., 1999b). En aquests treballs s'han realitzat comparacions entre les diferents subestructures que es deriven de dividir la mostra d'acord amb el gènere i amb l'esport, la jerarquització de valors indica que l'ordenació de

critèris és molt similar. La diferència més remarcable és que els esportistes tenen més en compte el criteri de *Guanyar*, mentre que les esportistes tenen més en compte valors com *Ajudar* o *Animar*, com es pot veure a la subestructura de valors per gènere. Tal com resumeixen Torregrosa i Lee (2000), treballar amb els valors com a variables i amb les ordenacions com a estructures de criteris de decisió ha permès de matisar i aprofundir sobre alguns dels resultats ja presentats a partir de l'observació de conductes i l'avaluació

d'actituds (Boixadós i la Cruz, 1995b; Cruz i cols., 1996; Torregrosa i cols., 1996). Això converteix els valors en una variable molt informativa per a l'anàlisi de la qualitat educativa del context esportiu, com assenyalen, entre d'altres, Boixadós i cols. (1998), Gutiérrez, (1995). Per aprofundir en aquesta línia, tal com suggereix Gutiérrez (1998), cal generar estratègies per al desenvolupament dels valors en l'àmbit de l'educació física i l'esport. En referència a les actituds, tal com queda concretat a la taula 1, el GEPE va

Taula 2.

Estructura general dels valors
(Cruz i cols. -2000b-).

VALORS	MITJES		
	GENERAL	GÈNERE	
		MASCULÍ	FEMENÍ
Diversió	4,39	4,37	4,41
Assoliment personal	4,35	4,33	4,38
Autorrealització	4,34	4,36	4,31
Obediència	3,98	3,90	4,10
Cohesió d'equip	3,86	3,74	4,00
Millorar habilitats	3,81	3,83	3,78
Esportivitat	3,80	3,66	3,98
Manteniment del contracte	3,79	3,72	3,88
Ajut	3,78	3,53	4,11
Animar	3,71	3,48	4,02
Companyerisme	3,55	3,37	3,77
Aceptació	3,44	3,24	3,69
Justícia	3,35	3,16	3,59
Forma física	3,16	3,21	3,10
Conformitat	3,15	3,01	3,33
Cercar sensacions	3,11	3,09	3,14
Imatge pública	2,94	3,06	2,78
Imitar ídols	1,43	1,54	1,29
Guanyar	1,42	1,80	,91

adaptar i va elaborar una Escala d'Actituds de *Fairplay* (EAF), que va proporcionar dades empíriques sobre les actituds relacionades amb el *Fairplay* en jugadors de futbol, (Boixadós i la Cruz, 1995a i b; Boixadós, 1997). En els últims estudis es va revisar el qüestionari (CAFF) i es va ampliar la mostra a altres esports i a esportistes del gènere femení, i això va permetre de comparar les diferents actituds d'acord amb el gènere, a més a més de l'edat (Cruz i cols., 1999; Cruz i cols., 2000b, 2001).

A tall d'exemple, la figura 1 mostra els resultats a partir del CAFF que mesura tres actituds relacionades amb el *fairplay*, etiquetades com a: *Diversió i Joc net; Joc brut, Trampa i Picaresca, i la Victòria* (Cruz i cols., 1999b).

Com recull la figura 1, els resultats mostren que la variable categoria dels/de les futbolistes (cadets, juvenils i fèmnes), influeix en les actituds que aquests i aquestes mostren cap al *fairplay* i l'esportivitat. Els cadets mostren una actitud significati-

vament més favorable a les *Trampes*, la *Picaresca* i el *Joc brut* que no pas els juvenils i les fèmnes, i no es produeixen diferències significatives entre aquests grups. Les fèmnes mostren una actitud significativament més favorable a la *Diversió* i al *Joc net* que els cadets i els juvenils, sense que s'observin diferències significatives entre aquests dos últims grups. Finalment, els cadets mostren una actitud significativament més favorable a la *Victòria a qualsevol preu* que les fèmnes. En aquest factor, els juvenils es troben en un punt mitjà, sense que les diferències siguin estadísticament significatives amb cap dels altres dos grups. En un estudi previ, els futbolistes cadets també van mostrar una actitud lleugerament més permissiva cap al joc dur que no pas els juvenils i infantils (Boixadós i la Cruz, 1995b). Així doncs, en aquesta investigació es van confirmar, parcialment, els resultats d'estudis anteriors que suggereixen que les actituds instrumentals s'associen en general amb esportistes de

més nivell competitiu, amb homes més que no pas amb dones i amb esports de contacte físic (Pilz, 1995; Silva, 1983). En general, a diferents estudis on es van analitzar les actituds de *fairplay* d'acord amb el gènere (Cruz i cols., 1999b Cruz i cols., 2000; Lee, 1996, i Mimbreno i cols., 1998) els resultats són molt similars, i destaca que les noies tenen una actitud menys favorable a la *Trampa i Picaresca*, i al *Guanyar* que els nois.

Avaluació de conductes relacionades amb el "fairplay" en futbolistes, mitjançant un registre d'observació

A més a més dels valors i les actituds, les conductes relacionades amb el *fairplay* suposen una avaluació complementària del nivell d'esportivitat, observable als camps de joc. Per portar a terme l'avaluació esmentada, va ser construït pel GEPE un *Instrument d'Observació del Fairplay en Futbol* (IOFF) (Boixadós i cols., 1995). L'IOFF s'ha utilitzat en diverses investigacions per avaluar el *fairplay* en el futbol d'iniciació (Boixadós, 1997), en el professional (Cruz i cols., 2000a, Torregrosa, 1997, 1998) i les possibles influències d'aquest últim sobre els joves futbolistes d'iniciació (Torregrosa i cols. 1997). Dins el futbol professional s'han dut a terme estudis comparatius entre diferents lligues europees (Cruz i cols., 1999b). D'altra banda, s'ha modificat i ampliat l'IOFF per recollir, no solament les conductes dels jugadors, sinó també les de l'àrbitre (Torregrosa, 1998, Torregrosa i la Cruz, 1999).

Per comprovar si els comportaments relacionats amb el *fairplay* varien d'acord amb el futbol professional (LFP) i juvenil (incloent-hi les categories de juvenils i cadets), es van observar en dues de les últimes investigacions del GEPE un total de 132 aparicions de partits de la LFP (Cruz i cols., 2000a), i un total de 30 aparicions d'equips juvenils i cadets que participen en lligues que organitza la Federació Catalana de Futbol (Cruz i cols., 2000b). Es van registrar un total de 4.056 conductes relacionades amb el *fairplay* realitzats pels jugadors de la LFP als 66 partits ob-

servats, cosa que representa una mitjana de 30'7 comportaments per equip i partit. El total de comportaments es distribueixen de la manera següent: 895 (22 %) han estat considerades Conductes Favorables al *Fairplay* (CFF), 569 (14 %) Comportaments Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 2.592 (64 %) han estat Faltes de Contacte (FC), tal com mostra la figura 2. Als 7 partits analitzats, els jugadors **juvenils** han realitzat un total de 423 comportaments relacionats amb el *fairplay*, cosa que representa una mitjana de 30'2 comportaments per equip i partit. Es distribueixen així: 43 (10 %) Comportaments Favorables al *Fairplay* (CFF), 136 (32 %) Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 244 (58 %) Faltes de Contacte (FC).

En els 8 partits dels jugadors **cadets** es produeixen un total de 358 comportaments relacionats amb el *fairplay*, cosa que representa una mitjana de 22'37 comportaments per equip i partit. D'aquestes, s'observen 28 (8 %) Comportaments Favorables al *Fairplay* (CFF), 103 (29 %) Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 227 (63 %) Faltes de Contacte (FC).

En comparar els percentatges dels blocs de categories de la conducta relacionats amb el *fairplay* d'aquestes tres distribucions es va observar que els percentatges de faltes eren molt semblants entre els tres grups (LFP, juvenils i cadets). Tanmateix, els percentatges de comportaments favorables i desfavorables al *fairplay* que presenten els jugadors joves (juvenils i cadets) es troben invertits respecte als presentats pels professionals ($\chi^2_4 = 167,1; p < 0,001$).

Els resultats trobats posen de manifest que mentre que les faltes de contacte segueixen un perfil similar per a les tres categories de competició, cadets, juvenils i professionals, no es pot dir el mateix de les altres dues conductes analitzades: els comportaments favorables i desfavorables al *fairplay*. La tendència trobada és que als partits de futbol professional –tant a nivell de l'estat espanyol com en altres lligues i competicions europees (vegeu Cruz i cols., 1999a)– es realitzen un nombre superior o igual de conductes favorables al *fairplay* que desfavorables; aquesta tendència s'inverteix, en canvi, als partits

de cadets i juvenils. Aquests resultats poden semblar paradoxals, atès que la major importància dels resultats de la LFP podria legitimar un nombre superior de conductes desfavorables al *fairplay* (Cruz, 1998; Pilz 1995; Silva, 1981, 1983). Tanmateix, d'altres factors com ara la manca d'experiència i d'autocontrol dels jugadors joves, junt amb la importància creixent que donen a aquestes competicions els pares i entrenadors (Woolger i

Power, 1993) podrien explicar, parcialment, aquests resultats.

Amb la intenció de comprendre millor aquests resultats es van analitzar els sub-blocs de la conducta que fan referència a les Conductes Desfavorables al *Fairplay*; hom va observar un percentatge superior de comportaments desfavorables al *fairplay*, lleus i incorreccions, que no pas de comportaments desfavorables al *fairplay* greus. Concretament, els futbolistes

Figura 1. Actituds cap al "fairplay" en funció de la categoria (Cruz i cols., 1999b).

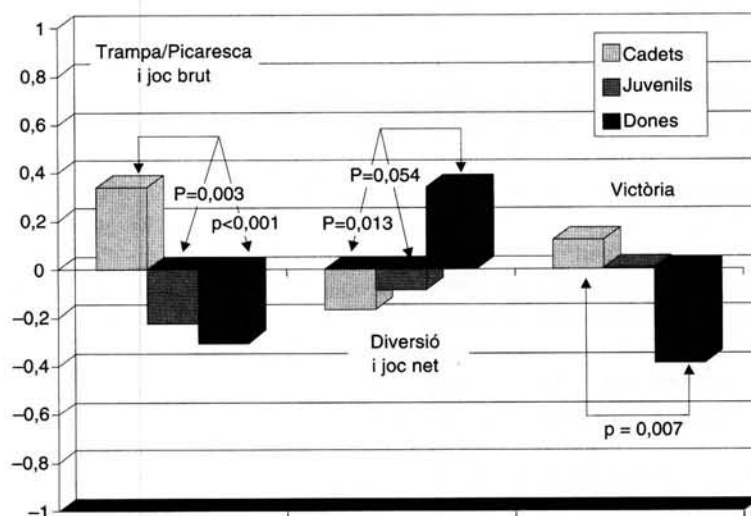
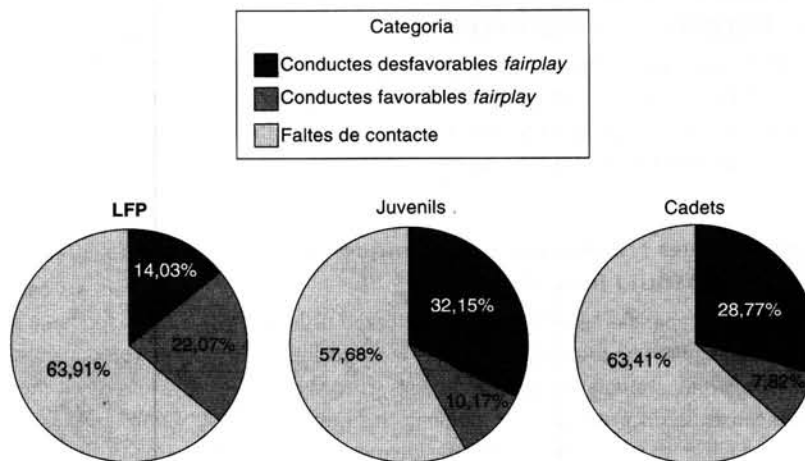

Figura 2. Percentatges dels blocs de categories conductuals relacionades amb el "fairplay" en funció de la categoria.

juvenils realitzen durant els partits de futbol que disputen un nombre superior de *Protestes als àrbitres*, *Pèrdues de temps*, accions com *No tornar la pilota*, *No acceptar disculpes* dels contraris i cometem un elevat nombre d'*Interaccions negatives* amb els seus contrincants, especialment cal destacar que aquesta última conducta es dona amb molta més freqüència. En estudis anteriors amb jugadors alevins (Boixadós, 1997, Torregrosa i cols., 1997) es va comprovar que es produïen pocs comportaments tant a favor com en contra del *fairplay*.

Així doncs, els resultats d'aquest últim estudi suggereixen que l'augment de comportaments desfavorables al *fairplay* comença a produir-se a partir de la categoria de cadets i que aquests comportaments es donen en un percentatge superior en els jugadors cadets i juvenils que no pas en els professionals. Cal recordar, igualment, que els futbolistes cadets eren els que mostraven una actitud significativament més favorable a les Trampes, la Picaresca i el Joc brut. Per tant, en el futur caldrà observar més partits de cadets i juvenils per veure si aquests resultats es confirmen i, en cas afirmatiu, iniciar intervencions amb entrenadors i pares, com les que es descriuen a Alonso, Boixadós i la Cruz (1995), Boixadós i la Cruz (1998, 1999) i Valiente i cols., 2001), per promocionar el joc net i l'esportivitat en aquestes categories de futbolistes en formació.

D'aquesta manera, a partir dels estudis realitzats pel GEPE sobre el *fairplay* no es pot afirmar que la simple participació en competicions esportives constitueixi una activitat educativa. Tanmateix, tampoc no es pot treure la conclusió que la trampa i l'engany siguin un problema generalitzat a l'esport, com conclouen Jones i Pooley (1982). En qualsevol cas, es necessiten més estudis empírics per veure en quins esports i a quins nivells de competició es deteriora el *fairplay*, veure quin paper hi juguen els diferents agents de socialització i analitzar les causes d'aquesta deteriorament de l'esportivitat. Aquests estudis haurien d'anar acompanyats d'intervencions que presentin estratègies d'intervenció psicològica per a la millora del *fairplay*.

Causes de la deteriorament del "fairplay" i estratègies psicològiques per a la promoció del "fairplay" i l'esportivitat

Tal com ha estat assenyalat en treballs previs (Cruz, 1992; Cruz i cols., 1996a), de l'ampli conjunt de possibles causes de la deteriorament del *fairplay* a l'esport infantil i juvenil, les quatre següents estarien entre les més rellevants:

Augment de les recompenses econòmiques per l'èxit a l'esport infantil i juvenil

La progressiva aparició de patrocinadors en l'esport ha suposat un notable augment de premis per als joves vencedors esportius, i això comporta, paral·lelament, més pressions, perquè els esportistes aconseguixin èxits. Aquest augment dels premis econòmics produeix que, per exemple, tennistes de menys de 14 anys mostrin actituds cada vegada més professionals i prefereixin

guanyar a jugar bé o a jugar net, com constaten Knoppers, Schuiteman i Love (1986). D'altres estudis han trobat que aquestes actituds de professionalització es donen més en els nens que no pas en les nenes, a causa de les recompenses més importants que els primers reben en les seves competicions (McElroy i Kirkendall, 1980).

Valors, actituds i comportaments d'entrenadors orientats a l'èxit a les competicions

Quan es pregunta a entrenadors infantils, mitjançant qüestionaris o entrevistes, quin és el principal motiu per entrenar nens, la victòria acostuma a quedar en un lloc secundari. Tanmateix, cal tenir present que les respostes verbals donades pels entrenadors no es corresponen necessàriament amb els comportaments que aquests mateixos entrenadors fan realitat en situacions esportives concretes. En aquest sentit, Whitehead (1987) va trobar que encara que els entrenadors deien que no donaven gaire importància a la victòria, els seus jugadors percebien que, per als entrenadors, guanyar tenia la màxima importància. Així mateix, autors com Lombardo (1982) han subratllat l'existència d'una tendència clara en els entrenadors de nens a imitar els sistemes d'entrenament i a copiar els objectius de l'esport professional. Aquesta realitat propicia que els jugadors vagin adquirint progressivament una actitud cada vegada més professional, caracteritzada per concedir més importància a la Victòria, un interès menor per la Diversió i una més gran permissivitat davant el Joc dur, tal com es constata als estudis de Knoppers (1985) i Webb (1969). Per tant, cal destacar que no és la participació esportiva *per se* la que crea actituds professionals als jugadors, sinó fonamentalment el sistema de valors dels entrenadors així com les actituds i els comportaments que aquests exhibeixen a les competicions i entrenaments (vegeu Albinson, 1973; Cruz i cols., 1991 i Lee, 1993).

Actituds i comportaments de pares i espectadors durant els partits

Existeixen pocs estudis empírics sobre les actituds de pares i espectadors respecte al *fairplay*. Lee i Cook (1990) resumeixen un treball interessant realitzat per l'Ontario Hoquei Council que analitza l'opinió dels pares sobre una lliga infantil d'hoquei sobre gel. Les principals conclusions de l'estudi són que la majoria dels pares consideren que: a) pressionen massa als nens; b) insulten els àrbitres, entrenadors i jugadors; i c) els entrenadors es preocupen més per la victòria que per la diversió dels nens. Comportaments similars als descrits no són, dissortadament, infreqüents en altres esports i a d'altres països; i serveixen per transmetre els valors predominants en l'esport professional –per exemple, guanyar a qualsevol preu– a l'esport infantil i juvenil. Una anàlisi més àmplia de les actituds i comportaments dels espectadors, es pot trobar als treballs de Case, Greer i Lacourse (1987) i Smith (1988).

Sistema de sancions d'alguns reglaments que beneficien l'infractor

Silva (1981) distingeix entre regles constitutives (escrites en els reglaments) i regles normatives (acceptades per consens entre els practicants d'un esport determinat). Tal com explica aquest autor, algunes regles normatives violen les regles constitutives i s'han implantat per obtenir un clar avantatge per al propi equip. Així, per exemple, en futbol es considera una "falta útil" agafar, al centre del camp, un jugador que inicia un contraatac perillós. Aquestes faltes beneficioses per a l'equip propi es legitimen més als esports de contacte i a mesura que es porten més anys de pràctica esportiva (Bredemeier, 1985; Call i cols., 1992; Cruz, 1998, i Silva, 1983).

Davant les diferents causes de deteriorament del *fairplay* a les competicions esportives infantils, el psicòleg de l'esport pot tenir un paper important, juntament amb les altres persones implicades en l'esport amb joves en edat escolar, en el disseny, elaboració i avaluació d'estratègies d'intervenció per salvaguardar el *fairplay* i tractar d'afavorir els elements educatius de l'esport infantil.

Les línies d'actuació haurien de posar l'èmfasi els aspectes següents:

Desenvolupar la cooperació i fomentar entre els nens i nenes estratègies de raonament moral a les classes d'educació física

Les classes d'educació física constitueixen l'únic lloc on tots els alumnes, independentment del seu nivell de destreses físiques, del seu gènere o de la seva condició social, tenen possibilitats d'iniciar-se en diferents tipus d'esports. Enfocaments com els dels jocs modificats, que proposen Devís i Peiró (1992), intenten de maximitzar els aconseguiments i recompenses per a tots els alumnes, mitjançant la cooperació dels membres del grup i es presten a desenvolupar estratègies de raonament moral sobre situacions esportives, com ara les proposades per Romance, Weiss i Bockoven (1986). Els jocs cooperatius que proposa Orlick (1990) anirien en la mateixa direcció. Aquestes aproximacions a l'esport junt amb els jocs informals (Coakley, 1990; Devereux, 1976) permetrien que els nens no estiguessin exposats a un sol model d'esport: l'esport competitiu, que copia les característiques de l'esport professional, tal com resumeix García Ferrando (1986).

Millorar la formació i l'assessorament d'entrenadors de nens i nenes en edat escolar

La importància social de l'esport i la seva gran difusió en els principals mitjans de comunicació social determina que un nombre important d'escolars participin en competicions esportives. Així, per exemple, Fallaràs (1996) informava que als

Jocs Esportius Escolars de Catalunya, del curs 1995-96, havien pres part 102.442 nens i 54.475 nenes. En els jocs escolars esmentats van participar 2.844 entrenadors i 836 entrenadores. Quina era la formació d'aquests entrenadors escolars? Saura (1996), en una enquesta passada fa uns anys a entrenadors de les comarques de Lleida, constata que el 25 % dels entrenadors escolars tenen menys de 20 anys, el seu nivell d'estudis és baix en el 50 % dels casos i més del 40 % no té cap titulació esportiva ni realitza cap curs d'actualització. Així doncs, aquest autor conclou que la formació d'aquests entrenadors en diferents ciències aplicades a l'esport ha de ser un objectiu prioritari. A partir de la Psicologia de l'Esport s'han d'ensenyar els principis d'un enfocament positiu de l'entrenament (Cruz, 1994; Smoll i Smith, 1987, 1997; Thompson 1993) per millorar l'estil de comunicació dels entrenadors amb els jugadors i, d'aquesta manera, millorar, a més a més del rendiment esportiu, l'autoconfiança, el clima motivacional (Alonso, Boixadós i Cruz, 1995) i l'esportivitat d'aquests últims, seguint estratègies com les proposades per Weinberg i Gould (1996, pàg. 563-567).

Formar i assessorar àrbitres i organitzadors de competicions infantils

Els àrbitres i els organitzadors de competicions per a nens han de preocupar-se d'adaptar el reglament al nivell de desenvolupament intel·lectual dels nens per tal que la seva experiència esportiva resulti més agradable. Igualment, aquestes persones han de procurar que els reglaments propiciïn la igualtat d'oportunitats dels adversaris i que els infractors mai no surtin beneficiats pel fet de realitzar determinat tipus de faltes o de jugades no contemplades en el reglament. D'aquesta manera els esportistes i els entrenadors se sentiran menys temptats a realitzar jugades contràries al *fairplay*, com per exemple, les faltes tàctiques o les pèrdues deliberades de temps que es produeixen en molts esports en els quals no es juga a temps real.

La promoció de l'educació esportiva de la població, mitjançant campanyes nacionals i internacionals sobre el "fairplay"

Aquestes campanyes –com les promogudes a nivell internacional pel Comitè per al Desenvolupament de l'Esport del Consell d'Europa o a nivell nacional pel Consell Superior d'Esports– poden dirigir-se a totes les persones implicades en l'esport infantil –esportistes, entrenadors, àrbitres, organitzadors, pares, espectadors i periodistes– o específicament a un d'aquests col·lectius, com és la campanya d'assessorament a famílies promoguda per la "*Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona*" (Cruz i cols., 2000c). En el llibre editat per Unisport (1993), "*Juega limpio en Deporte: campañas de promoción del fairplay*" es poden trobar les recomanacions específiques d'algunes d'aquestes campanyes.

Figura 3.
Eslògan de la campanya.

Exemple de campanya de promoció del "fairplay" i l'esportivitat

La Campanya de Promoció de l'Esportivitat dirigida a famílies, es va originar a propòsit del debat sorgit en el marc del **Congrés de l'Educació Física i l'Esport en Edat Escolar** a la ciutat de Barcelona, celebrat el maig de 1998, sota el lema: Una ciutat més esportiva i un esport més educatiu. Totes les institucions i entitats que van col·laborar en el congrés esmentat es van interessar per portar a terme una **campanya de difusió dels valors implícits en les activitats esportives en edat escolar**. Paral·lelament a la **III Audiència Pública als nois i les noies de la ciutat**, els joves de Barcelona expressaven obertament les seves inquietuds sobre la conducta del públic en l'esport en edat escolar amb frases com les següents:

- *"Volem que hi hagi menys agressivitat a l'esport i per això demanem que tots junts aprenguem a controlar els impulsos i a respectar al màxim als companys".*
- *"La família i els entrenadors han d'ajudar a crear un bon ambient*

d'amistat i respecte, i tant ells com nosaltres hem de respectar les opinions dels àrbitres ja que ells es limiten a fer la seva feina".

- *"Hem de crear més normes de conducta per al públic".*

Tot plegat ha donat peu a iniciar una Campanya d'Assessorament a les Famílies amb la qual es pretén d'oferir-los orientacions i recursos per actuar adequadament davant l'activitat esportiva dels seus fills i filles i, d'aquesta manera, aconseguir un esport més educatiu. La campanya esmentada consta de diferents productes de promoció del *fairplay* i l'esportivitat. D'un costat la difusió de tríptics i cartells a totes les escoles, clubs esportius, associacions esportives, i el màxim nombre de famílies de la ciutat de Barcelona, mitjançant un diari i una pàgina WEB. D'altra banda, s'han impartit un conjunt de conferències d'assessorament psicològic adreçades a pares i a entrenadors per potenciar l'esportivitat durant la pràctica esportiva dels nens i nenes. Finalment, una tercera actuació s'ha centrat en un estudi d'Avaluació dels Comportaments i Actituds d'una mostra d'espectadors de competicions escolars.

El *GEPE* ha estat el responsable dels continguts de la campanya: *"quan els teus fills i filles juguen compta fins a tres"*, elaborant un dossier d'assessorament a les famílies (Cruz i cols., 2000c), que consta de tres apartats:

- a) objectius i filosofia de l'esport en edat escolar,
- b) funcions dels pares i mares en els diferents moments de la pràctica esportiva dels seus fills ,
- c) recomanacions concretes a les famílies per tal de transmetre els valors positius de la competició esportiva als nois i noies.

De l'esmentat dossier es deriven les deu recomanacions següents, que apareixen als tríptics i cartells de la Campanya, per a pares i mares:

- Informar i aconsellar els fills en l'elecció de l'esport, promovent que ells i elles hi tinguin la darrera paraula.

- Practicar alguna mena d'esport o d'activitat física, oferint-los un estil de vida actiu.
- Valorar el desenvolupament físic i la salut derivats dels programes esportius abans que el rendiment.
- Animar i aplaudir tant les bones jugades com l'esforç durant les competicions.
- Aplaudir les bones jugades de l'equip contrari independentment del resultat.
- Donar suport a la tasca de l'entrenador/a i no donar instruccions tècniques que puguin contradir-lo.
- Respectar les regles de l'esport i les decisions arbitrals encara que siguin errònies.
- Promoure el respecte i les bones relacions amb els seguidors de l'equip contrari.
- Ensenyar els joves a tenir cura de les instal·lacions i del material esportiu.
- Col·laborar en les tasques d'ajut i organització de l'equip i de l'entitat.

Com s'aprecia a la Figura 3, l'eslògan de la campanya *"Compta fins a tres i..."* Enumera tres recomanacions bàsiques:

- Aplaudeix l'esforç, tant com els encerts.
- Respecta les decisions tècniques i dels arbitratges.
- Actua amb esportivitat.

Així, tots els implicats en l'esport en edat escolar, entrenadors, monitors, pares, professors d'educació física, han de preocupar-se més per l'aprenentatge i la millora de les destreses tècniques i el benestar de l'esportista que no pas pels resultats o la victòria a qualsevol preu, tal com emfatitzen, entre d'altres, Brustad (1993), Cruz (1997b), De Knopp i cols. (1994), Gimeno (2000), Gordillo (1992), i Smoll i Smith (1999). Aquesta "filosofia" de l'esport pot evitar la gran pressió a la que es veuen sotmesos molts esportistes joves i millorar el *fairplay* i l'esportivitat, tant dins com fora del terreny de joc.

Com a conclusió general dels estudis revisats cal subratllar que la simple participació en competicions esportives no constitueix una garantia per a l'aprenentatge de destreses físiques, la formació del caràcter o l'adquisició de l'esportivitat, com as-

senyalen Shields i Bredemeier (1994) i Weinberg i Gould (1996). Per tant, perquè les competicions esportives arribin a ser un element educatiu per als joves, cal replantejar-se la iniciació esportiva a les classes d'Educació Física, de quina manera organitzen els entrenadors els seus entrenaments i dirigeixen els partits, de quina forma hi participen els pares i tots els altres espectadors, i els models que ofereix l'esport professional. Solament quan aquests agents proporcionen models adequats, les competicions esportives infantils esdevenen un instrument eficaç per a l'aprenentatge de destreses físiques i d'uns valors socialment desitjables.

Referències bibliogràfiques

- Albinson, J.: "Professionalized attitudes of volunteer coaches". *International Review of Sport Sociology*, 8, 1973, pàg. 77-88.
- Alonso, C.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Asesoramiento a entrenadores de baloncesto. Efectos en la motivación deportiva de los jugadores". *Revista de Psicología del Deporte*, 7-8, 1995, pàg. 135-146.
- Blair, S.: "Professionalisation of attitude towards play in children and adults". *Research Quarterly*, 56 (1), pàg. 82-83.
- Boixadós, M.: *Avaluació del clima motivacional i de les actituds de fairplay en futbolistes alevins i infantils i efectes de l'entrenament psicològic en llurs entrenadors*. Bellaterra: Tesis doctoral no publicada, 1997.
- Boixadós, M.; Cruz, J.: "Construction of a fairplay attitude scale in soccer". A R. Vanfraechem-Raway i Vanden Auweele (Eds.) *Proceedings IXth European Congress on Sport Psychology*, vol. I. Bruselas: FEPSAC, 1995a, pàg. 4-11.
- : "Evaluación del fairplay en futbolistas jóvenes". *Revista Española de Educación Física y Deportes*, 2, (3), 1995b, pàg. 13-22.
- : "Coaches' communication style with young football players". *Proceedings Youth Science Olympism International Forum*. Moscú: Sovietsky Sport, 1998, pàg. 307-311.
- : Intervención conductual en entrenadores de futbolistas alevines. A F. Guillén (Ed.) *La Psicología del Deporte al final del milenio*. Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de publicaciones de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 1999, pàg. 423-431.
- Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Mimblero, J.; Cruz, J.: "Elaboració d'un instrument per a l'observació del fairplay en futbol". A *Actes de les XIII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport*. Barcelona: ACPE, 1995.
- Boixadós, M.; Valiente, L.; Mimblero, J.; Torregrosa, M., i Cruz, J.: "Papel de los agentes de socialización en deportistas en edad escolar". *Revista de Psicología del Deporte*, 14, 1998, pàg. 295-310.
- Bredemeier, B. J.: "Moral reasoning and the perceived legitimacy of intentionally injurious sport acts". *Journal of Sport Psychology*, 7, 1985, pàg. 110-124.
- Bredemeier, B. J.; Shields, D. L.: "Moral psychology in the context of sport". A R. N. Singer, M. Murphy i L. K. Tennant (Eds.). *Handbook of research on sport psychology*. Nueva York: MacMillan, 1993, pàg. 587-599.
- Brustad, R. J.: "Youth in sport: psychological considerations". A R. N. Singer, M. Murphy i L. K. Tennant (Eds.). *Handbook of research on sport psychology*. Nueva York: McMillan, 1993, pàg. 695-717.
- Call, J.; Berbel, G.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Factores asociados a la percepción de les infraccions al reglament de futbol en noies en edat escolar". A *Actes de les VII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport*. Barcelona: ACPE, 1991, pàg. 152-158.
- Case, B. W.; Greer, H. S.; Lacourse, M. G.: "Moral judgment development and perceived legitimacy of spectator behavior in sport". *Journal of Sport Behavior*, 10, 1987, pàg. 147-156.
- Coakley, J. J.: *Sport in society: Issues and controversies (4th ed.)*. St. Louis: Times Mirror/Mosby, 1990.
- Cruz, J.: "Causas de la violència en l'esport infantil i intervencions psicològiques per a promoure el fairplay". A *Actes de les VII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport*. Barcelona: ACPE, 1992., pàg. 159-166.
- : "Assesorament psicològic a entrenadors: experiència en bàsquet d'iniciació". *Apunts Educació Física i Esports*, 35, 1994, pàg. 5-14.
- : *Psicología del deporte*. Madrid: Síntesis, 1997a.
- : "Factores motivacionales en el deporte infantil y asesoramiento psicológico a entrenadores y padres". A J. Cruz (Ed.). *Psicología del deporte*, Madrid: Síntesis, 1997b, pàg. 147-176.
- : "Do the rules protect fairplay in professional sport". A *Proceedings III European Seminar on Fairplay*. Lisboa: Horizonte, 1998, pàg. 235-249.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Valiente, L.; Ruíz, A.; Arbona, P.; Molons, Z.; Call, J.; Berbel, G.; Capdevila, L.: "Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol". *Revista de Investigación y Documentación sobre las Ciencias de la Educación Física y del Deporte*, 19, 1991, pàg. 81-99.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Valiente, L.; Capdevila, L.: "Prevalent values in young spanish soccer players". *International Review for Sociology of Sport*, 30, 1995, pàg. 353-373.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Mimblero, J.: "¿Existe un deporte educativo?: papel de las competiciones deportivas en el proceso de socialización del niño". *Revista de Psicología del Deporte*, 9-10, 1996a, 111-132.
- Cruz, J.; Capdevila, L.; Boixadós, M.; Pintanel, M.; Alonso, C.; Mimblero, J.; Torregrosa, M.: (1996b). "Identificación de conductas, actitudes y valores relacionadas con el fairplay en deportistas jóvenes". A *Valores sociales y deporte. Fairplay versus violencia. Investigaciones en ciencias del deporte*. Madrid: Consejo Superior de Deportes, 1996b, pàg. 38-67.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Capdevila, L.; Mimblero, J.; Torregrosa, M.; Valiente, L.: "Evaluación del fairplay en el deporte profesional y de iniciación". A *Participación deportiva: perspectiva ambiental y organizacional*, Madrid: Consejo Superior de Deportes, 1999a, pàg. 7-52.
- Cruz, J.; Barangé, J.; Boixadós, M.; Mimblero, J.; Niñerola, J.; Torregrosa, M. i Valiente, L.: *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes*. Informe Técnico del proyecto. Consejo Superior de Deportes: Madrid, 1999b.
- Cruz, J.; Torregrosa, M.; Boixadós, M.; Valiente, L.: "Fairplay y deportividad". A P. Tomás (Ed.) *Un gol al futuro: claves del fútbol profesional para el siglo XXI*, Madrid: Liga de Fútbol Profesional, 2000a, pàg. 195-215.
- : *Participa amb ells!: Assessorament a famílies que participen en competicions escolars*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, 2000c.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Rodríguez, M. A.; Torregrosa, M.; Valiente, L. y Villamarín, F.: *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes*. Informe Técnico del proyecto. Consejo Superior de Deportes: Madrid, 2000b.
- Cruz, J.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Valiente, L.; Villamarín, F.: "Values, socio-moral attitudes and achievement goals among youth team sports participants in Spain". Comunicació presentada al *Xth World Congress of Sport Psychology*, Skiathos (Grecia), 2001.
- De Knop, P.; Wylleman, P.; Theeboom, M.; De Martelaer, C.; Van Puymbroeck, L. y Wittock, H.: *Youth-friendly sport clubs*. Bruselas: VubPress, 1994.
- Devís, J. y Peiró, C.: *Nuevas perspectivas curriculares en educación física: la salud y los juegos modificados*. Barcelona: INDE, 1992.
- Devereux, E. C.: "Backyard versus little league baseball: The impoverishment of children's games". A R. Martens (Ed.), *Joy and sadness in children's sports*. Champaign: Illinois: Human Kinetics, 1978, pàg. 115-131.
- Dias, C.; Cruz, J. F. y Danish, S.: "El deporte como contexto para el aprendizaje y la enseñanza de competencias personales. Programas de intervención para niños y adolescentes". *Revista de Psicología del Deporte*, 9, 1-2, 2000, pàg. 107-122.
- Dirección General de Deportes de Andalucía: "Año de la ética deportiva". *Papeles del Deporte*, 1, Málaga: Unisport, 1991, pàg. 1-9.
- Fallarás, C.: "Una formación en continuo movimiento". *La Vanguardia*, 11 de Setembre, 1996, pàg. 21
- García Ferrando, M.: "Un únic model: l'esport de competició". *Apunts. Educació Física*, 3, pàg. 9-14, 1986.
- : "Las prácticas deportivas de la población española 1976-1996". A R. Sánchez (Comp.). *La actividad física y el deporte en un contexto de-*

- mocrático (1976-1996). Pamplona: AIESAD, 1996.
- Gilroy, S.: "Whose sport is it anyway? Adults and children's sport". A M. Lee (Ed.). *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993, pàg. 17-26.
- Gimeno, F.: *Entrenando a padres y madres...: Claves para una gestión eficaz de la relación con los padres y madres de jóvenes deportistas*. Zaragoza: Departamento de Cultura y Turismo: Gobierno de Aragón, 2000
- Goodner, M. J. y Jackson, J. J.: "Fair Play: Coaches' attitudes towards the laws of soccer". *Journal of Sport Behavior*. 8 (1), 1985, pàg. 34-41.
- Gordillo, A.: "Orientaciones psicológicas en la iniciación deportiva". *Revista de Psicología del Deporte*, 1, 1992, pàg. 27-36.
- Gutiérrez, M.: *Valores Sociales y deporte. La actividad física y el deporte como transmisores de valores sociales y personales*. Madrid: Gymnos, 1995.
- : "Desenvolupament de valors en l'educació física i l'esport". *Apunts Educació Física i Esports*, 51, 1998, pàg. 100-108.
- Jones, J. G.; Pooley, J. C.: "Cheating in sport: an international problem". *International Journal of Physical Education*, 19 (3), 1982, pàg. 19-23.
- Knoppers, A.: "Professionalization of attitudes: A review and critique". *Quest*, 37, 1985, pàg. 92-102.
- Knoppers, A.; Schuiteman, J.; Love, B.: "Wining is not the only thing". *Sociology of Sport Journal*, 3, 1986, pàg. 43-56.
- Lee, M.: *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993.
- : *Young People, Sport and Ethics: an examination of fairplay in youth sport*. Technical Report to the Research Unit of the Sports Council, London, 1996.
- Lee, M. J. i Cook, C.: *Review of the literature on fairplay with special reference to children's sport*. Strasbourg: Council of Europe, 1990.
- Lee, M. J., O'Donohue, R. i Hodson, D.: *Ethical issues in sport. II: The measurement of values in sport: a review of methods for a proposed trans-european project*. Strasbourg: Consell d'Europa, 1990.
- Lee, M. J., Whitehead, J. y Balchin, N.: "The measurement of values in youth sport: development of the youth sports values questionnaire". *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 22, 2000, pàg. 307-326.
- Linaza, J. y Maldonado, A.: *Los juegos y el deporte en el desarrollo psicológico del niño*. Barcelona: Anthropos, 1987.
- Lombardo, B.: "The behavior of youth sport coaches: Crisis on the bench". *Arena Review*, 6, 1982, pàg. 48-55.
- Martens, R.: "Psychological perspectives". A B. R. Cahill A. J. Pearl (Ed.). *Intensive participation in children's sport*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, 1993, pàg. 9-17.
- Mimbrero, J.; Valiente, L.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Cruz, J.: "Actituds i valors respecte a l'esport en alumnes d'ensenyament secundari obligatori (ESO)". Comunicació presentada al VII Congrés Mundial Deporte para Todos. Barcelona: Novembre, 1998.
- Orlick, T.: *Libres para cooperar, libres para crear*. Barcelona: Paidotribo, 1990.
- Pilz, G. A.: "Performance sport: education in fair play? Some empirical and theoretical remarks". *International Review for the Sociology of Sport*, 30 (3-4), 1995, pàg. 391-418.
- Ponseti, F. X.; Gili M.; Palou, P.; Borrás, P. A.: "Intereses, motivos y actitudes hacia el deporte en adolescentes: diferencias en función del nivel de práctica". *Revista de Psicología del Deporte*, 7, 1998, pàg. 259-274.
- Roberts, G.C. y Treasure, D.: "The importance of the study of children in sport: an overview". A M. Lee, (Ed.). *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993, pàg. 3-16.
- Romance, T. J.; Weiss, M. R.; Bockoven, J.: "A program to promote moral development through elementary school physical education". *Journal of Teaching in Physical Education*, 5, 1986, pàg. 126-136.
- Saura, J.: *El entrenador en el deporte escolar*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996.
- Schwartz, S.: "Value priorities and Behaviour: Applying a theory of integrated value systems". A C. Seligman, J.M. Olson i M.P. Zanna (Eds.), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium* Vol. 8. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1996, pàg. 1-24.
- Shields, D. L. i Bredemeier, B. J.: *Character development and physical activity*. Champaign (Illinois): Human Kinetics, 1994.
- Silva, J. M.: "Normative compliance and rule violating behavior in sport". *International Journal of Sport Psychology*, 12, 1981, pàg. 10-18.
- : "The perceived legitimacy of rule violating behavior in sport". *Journal of Sport Psychology*, 5, 1983, pàg. 438-448.
- Smith, M. D.: "Interpersonal source of violence in hockey: the influence of parents, coaches and teammates". A F.L. Smoll, R.A. Magill y M. J. Ash (Eds.). *Children in Sport*. Champaign, Illinois: Human Kinetics, 1988, pàg. 301-313.
- Smoll, F. L. y Smith, R. E. (1987). *Sport psychology for youth coaches*. Washington: National Federation for Catholic Youth Ministry, 1987.
- : *Coaches who never lose...* Washington: Warde, 1997.
- : *Sports and your child*. Washington: Warde, 1999.
- Thompson, J.: *Positive coaching: building character and self-esteem through sports*. Dubuque, Ia: Brown and Benchmark, 1993.
- Torregrosa, M.: *Avaluació de comportaments de fairplay en futbolistes professionals*. "Trabajo de Investigación del Master de Psicología de la Actividad Física y el Deporte". Bellaterra: UAB. No publicat, 1997.
- Torregrosa, M.: "Fairplay i Esportivitat en el Futbol Professional Europeu" Trabajo de Investigación del doctorado de Psicología del Aprendizaje Humano. Bellaterra: UAB. No Publicat, 1998
- Torregrosa, M.; Cruz, J.: "Diferencias de arbitraje entre la Liga de Fútbol Profesional (LFP) y la Premier League (PL): ¿Cuestión de cantidad o de calidad? A F. Guillén (Ed.) *La Psicología del Deporte en España al final del milenio*. Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de publicaciones de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 1999, pàg. 575-581.
- Torregrosa, M.; Mimbrero, J.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Comportamientos relacionados con el Fairplay en futbolistas de iniciación y profesionales". A R. Sánchez (Comp.) *La Actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Investigación Social y Deporte, 3. Pamplona: AIESAD, 1997, pàg. 87-95.
- Torregrosa, M.; Lee, M.: "El estudio de los valores en psicología del deporte". *Revista de Psicología del Deporte*, 9, 1-2, 2000, pàg. 71-83.
- Valiente, L.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Villamarín, F.; Cruz, J.: "Campañas de promoción del fairplay y la deportividad en el deporte en edad escolar". Comunicació presentada al VIII Congrés Nacional de Psicología de la Actividad Física y el Deporte. Pontevedra: Abril, 2001.
- Unisport: *Juega limpio en el deporte*. Málaga: Unisport, 1993
- Webb, H.: Professionalization of attitudes toward play among adolescents. In G. Kenyon (Ed.), *Aspects of Contemporary Sport Sociology*, Chicago: Athletic Institute, 1969, pàg. 161-179.
- Weinberg, R. S. y Gould, D.: *Fundamentos de psicología del deporte y el ejercicio físico*. Barcelona: Ariel Psicología, 1996.
- Weiss, M. R.: "Psychological effects of intensive sport participation on children and youth: self-esteem and motivation". A Cahill y A. J. Pearl (Ed.). *Intensive participation in children's sport*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, 1993, pàg. 39-69.
- Whitehead, J.: "Why children take part". *ISCIS Journal*, 1 (1), 1987, pàg. 23-31.
- Woolger, C.; Power, T. G.: "Parent and sport socialization views from the achievement literature". *Journal of Sport Behavior*, 16 (3), 1993, pàg. 171-189.